

a közép-európai helyzet újdonsága, ellentmondásossága, a forradalom és ellenforradalom időszaka, eddig nem tapasztalt gazdasági és szociális feszültségek felbukkanása, a politikai ellentétek új és veszélyes formáinak kibontakozása, s tegyük hozzá: mindez a krízisekkel sújtott Európa tágabb környezetében — kezdve a különböző avantgard törekvések térnyerésének. Érthető, hogy ebben az irodalmi közegben a magyar irodalomnak is azok a teljesítményei találjanak visszhangra, amelyek ezt a világot fejezik ki, így Ady költészete, majd Kassák és körének kezdeményezései. E bonyolult irodalmi jelenségeket boncolja és elemzi Bori Imre alapos és gondolatgazdag tanulmányában (Bori Imre: *A magyar, a szerb és a horvát avantgard*). E terjedelmes, hatalmas anyagot felvonultató tanulmány eredményeit még csak jelezni sem lehet e bírálatban, annál is inkább, mert — s ezt röstelkedve, s gondolom nemcsak a magam nevében kell kijelentennem — az írók és költők itt emlegetett táborából a magyar olvasó előtt jól megkülönböztethető módon csak az olyan nevek emelkednek ki, mint Ivo Andrić vagy Miroslav Krleža-é, akiknek életműve egyébként nem is fér bele az avantgard kategóriájába. E tényből az a tanulság adódik, hogy bőven van még tennivaló a szomszéd népek irodalmának jobb megismerése érdekében.

Az újabb magyar és horvát irodalomnak

összekötője és közvetítője Sinkó Ervin, aki személyes életében végigjárta azokat a változatos poklokot, amelyeket a szocialista íróknak a földrajzi térségben meg kellett szenvedniük, de a sors gonosz fantáziája nagyon kevés esetben bizonyult oly találékonynak, mint az ő életében. E kötet egyik felkért szerzője volt, de már csak a róla szóló szép esszé idézhette emléket (Marijan Matković: *Sinkó Ervin — a csodálatos kiránduló kirándulása*).

A kötet, noha ez nem célja, szinte teljes képet rajzolt a magyar és délszláv irodalom kapcsolatairól. A tanulmányok összessége felelteti az egyes témák hiányát, s mindenképpen jól érzékelteti a kapcsolatok lényeges mozzanatait. A szorosabban vett szép-irodalmi témákat jól egészíti ki Vargyas Lajosnak a népballadáról, Robert Autynak összehasonlító nyelvtörténeti kérdésekről írott és Lampert Verának Bartók és a délszláv folklór viszonyát elemző tanulmánya. Gáldi László verstani tanulmánya, Ritoók Zsigmondné portréja egy XVI. századi vándor literátorról, Lőrinc Péter emlékezése a *Híd* című 1934 és 1941 között megjelent folyóiratra nagymértékben járult hozzá a kapcsolatok jellegének sokoldalú megközelítéséhez, ami egyébként e szakszerű és alapos, az olvasótól komoly elmélyülést igénylő (s a specialisták szűkebb körén túli olvasó hézagos előismeretével talán nem mindig számoló) tanulmánykötet legfőbb erénye és eredménye.

Wéber Antal

## ECKHARDT SÁNDOR: BALASSI-TANULMÁNYOK

A kötetet összeállította Komlowszki Tibor. Bp. 1972. Akadémiai K. 439 I. (Irodalomtörténeti Könyvtár, 27.)

Több mint hatodfél évtized és egy munkás, eredményekben rendkívül gazdag élet feszül ívként a tudóspálya kezdő- és végpontja, 1913 és 1969 között. Nagyon jó gondolat volt, hogy az Irodalomtörténeti Könyvtár sorozatának 27. köteteként Eckhardt Sándor Balassi-tanulmányaiból készült válogatás (Komlowszki Tibor állította össze), mert az olvasó együtt kapja kézhez mindazokat a tanulmányokat és esszéket, amelyek egyrészt az *Élet*, másrészt a *Mű* titkait nyomozva az *Eckhardt-életmű* szerves részét alkotják. Mert bár Eckhardt komparatistikai tanulmányai is rendkívül értékesek, hiszen éppen régebbi magyar irodalmunk francia kapcsolatait tisztázta és bár szótárírói munkássága is jelentős, éppen ez a kötet a legkézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy a magyar reneszánsz líra legnagyobbjához fűzte őt a legnagyobb szenvedély. Az *életrajz* pontossá tételében senki hozzá hasonló eredmények-

kel nem gazdagította a kutatást, *filológiai* munkásságát az a kétkötetes kritikai kiadás koronázta be, amely a további munka számára biztosított nélkülözhetetlen alapokat. Az ötvenes években az életmű *esztétikai-poétikai* értékeinek megállapításáért tett sokat (*A Füves Kertecske* 1954; *Balassi Bálint írói szándéka* 1958; *Balassi Bálint Szép Magyar Komédiája* 1959), miközben az életrajz-kutatás terén továbbra is merőben új, hézagpótló felfedezésekhez jutott el (*Balassi Bálint utolsó hadjárata* 1959).

Tudományos pályakezdeése, mesterei egyaránt a pozitívista irányultságú tudományos kutatásra inspirálták, de az ő esetében ez korántsem bírhat a legcsekélyebb pejoratív árnyalattal sem. Kutatói módszere, alapálása mindvégig a tények, a filológiai adatok feltétlen tiszteletében nyilvánult meg, szemben mindenfajta önkényes találgatással és fikcióval. *Az ismeretlen Balassi Bálint*

című, 1943-ban megjelent könyve egész sereg korábbi állítást cáfolt meg. E valóban revelációszámba menő műben „Szigorú kritikai érzéke és helyenként a művészet határára járó intuitív lélekteni elmélyedése mindig egyensúlyban marad”. (Waldapfel József) A *levéltári kutatás*, a filológiai gyűjtőmunka volt az a rendkívüli eszköz, amellyel dolgozva tudósi pályája során a Balassi-életrajz nemcsak hogy árajzolódott, hanem egyáltalán világos kontúrokból kirajzolódott. Azok a levélváltások, jegyzőkönyvek (a Klanczay Tibor által Eckhardt feltételezése nyomán megtalált érsekújvári okmány például vagy naplók, mint Illésházy István Diáriuma), amelyeket Eckhardt felfedezett, felkutatott és kiadott, lehetővé tették ha nem is a teljes, de a főbb vonásaiban pontos és hiteles életrajz felvázolását, amelynek hézagait kitölteni a további kutatás feladata lesz majd.

Eckhardt *kritikai kiadásai*, annak ellenére, hogy az újabb kutatások tükrében nagyon sok ponton korrekcióra szorultak mind a szövegkritika, mind pedig a kronológia tekintetében, úttörő jelentőségűek. Filológusként is, textológusként is szerénység és szigorúság jellemezte: már 1961-es, különösen pedig 1968-as Balassi-kiadása mindazokat a szövegkorrekciókat tartalmazta, amelyeket az öt követő kutatás eredményként felmutatott. Példaadása, tudósi magatartása e téren is rendkívül vonzó és tiszteletet érdemlő.

Balassi-monográfiája (1941) addigi kutatásainak szintézisét és a teljes Balassi-költészet újraértékelését jelentette. Eltűnt a XVI. századi kőza trubadur, s helyén ott állt, ahogyan Varjas Béla méltatta, a „tudós egyéniségének s szellemének minden kiválóságával, imponáló felkészültséggel, kitűnő filológiai érzékkel s nem utolsósorban mély emberi megértéssel” megrajzolt költő-zseni, a magyar reneszánsz irodalom legnagyobb (és még sok tekintetben talányos) alakja. Mai szemmel olvasva e monográfiát, helyenként a szellemtörténeti kategóriák használatából eredő bizonytalanságot érzünk, ugyanakkor lenyűgöz bennünket a tárgyismeret és az a szuggesztivitás, ami csak a rendkívüli egyéniség iránti rajongásból eredhet. Meghatározó volt Eckhardt Balassi-konceptiójában — Horváth Jánossal szemben — az, hogy „Balassi költészetének tipikus reneszánsz jellegét” hangsúlyozta (Klanczay Tibor), és a marxista kutatás, tanítványai igazolták és továbbfejlesztették koncepcióját.

Noha egy ízben hiányosságaként említették, hogy Balassi költészetének formai problémáira nem tért ki (Waldapfel József, EPhK 1946. 114.), egy vonatkozásban mégis az ő munkássága nyomán vált világossá Balassi *poétikájának* jellege: Eckhardt volt

az, aki rámutatott a nagy költő lírájának tudós, petrarkista voltára. Már első publikációja (*Balassi Bálint irodalmi mintái* 1913) az antik és Balassi korabeli szerelmi költészetnek a költő lírájára gyakorolt hatását vizsgálta. Petrarca és Balassi viszonyával külön tanulmányban foglalkozott (1921), és monográfiájában is egész fejezetet szentelt Balassi és mintái kérdéskörének. (E kötet is közli, *Poeta doctus* címmel.) A motívumvándorlás és -átvétel problémáin kívül azonban az a *magatartás* is érdekelt, amely Balassi alkotói módszeréből kiolvasható: a magyar költői öntudat magas szintjére mutat rá leveleiben, életműve fontos tanulságaként pedig arra, hogy Balassi „*tudatosan* megteremtette az európai értelemben vett magyar világi költészetet” (*Balassi Bálint írói szándéka* 1958).

Volateranus *Nyájas kommentárjairól* mint Balassi tankönyvéről írva éppen Eckhardt szolgáltatott érdekes adalékot arra nézve, hogy Balassinak ismernie kellett latin nyelven verselő költőelődje, Janus Pannonius munkásságát: „Különös érdeklődéssel olvassa és széljegyzetezi aztán Balassi mestere és nyilván Bálint is az olasz humanizmus vázlatos történetét, és mikor Janus Pannonius-hoz ér a szerző, megjegyezvén, hogy az olaszok Ungherettonak (Ungheretusnak) nevezték és hogy kitűnően tudott görögül és latinul, annyira, hogy nem barbárnak, hanem rómainak lehetett volna tartani, diadalmasan írja a lap szélére: »NB. Ungarus.«” Ezen az adatszerű közlésen kívül mindössze egyszer bukkan fel a két költő neve egymás mellett: egy Ovidius-hely sikeres Balassi-interpretációját olvasva jegyzi meg Eckhardt, hogy „Balassi a latin költő lényegét ragadja meg s tud az ő példájára olyan magyar költészetet csinálni, amelyet előtte csak a finom latin stílusista, Janus Pannonius tudott a latin nyelv nyencei számára alkotni”. (A kötetben a 164. lapon.) Az, hogy a két költő életművének viszonya vagy költészetük valamely aspektusának kérdése nem foglalkoztatta, azért izgalmas, mert Janus Pannonius halálának 500. évfordulója és az ebből az alkalomból publikált tanulmánytermés, valamint ennek az izgalmas gyűjteménynek egymásra felelése óhatatlanul felveti kettőjük viszonylatának kérdését. Mind ezt érdekesen színezi azoknak a friss keletű Balassi-tanulmányoknak az állásfoglalása, amelyek egy-egy költemény vagy ciklus elemzésével gazdagítják a Balassi-képet (Varjas Béla, Julow Viktor, Komlövicski Tibor dolgozatai). „Legfeltűnőbb, hogy a természet felséges színjátéka mennyire lekötöti egész énjét; egészen eredeti és a reneszánsz költészetében Európa-szerte ismeretlen érzelmi fogékonysággal rögzíti emlékezetébe és tár-sítja belső érzéseivel a természeti tünemé-

nyeket" — írja Eckhardt Balassi hasonlatairól. (I. m. 319.) A *Végek dicséretét* pedig így kommentálja: „Balassi az ódát teremtette itt meg: a dicsőítő lelkes megnyitással kezdve és az áldó zárással végezve”. (Uo. 274.) Ne feledjük, hogy a vers értelmezése körül az utóbbi évek egyik legérdekesebb polémiája zajlik: manierista ízek vagy reneszánsz racionalitás pregnáns kifejeződéséről van-e szó ebben a versben? Álláspontja kéziratossá változtatásban Julow Viktor még a „magyar táj» leírását véli benne felfedezni” (ItK 1970. 484.), „holott erről szó sincs” (Varjas Béla, i. h.). Varjas az első strófa képsorának kontraszt jellegét hangsúlyozta (i. h.). Julow eredeti álláspontján módosítva legújabb interpretációjában nem hangsúlyozza a táj magyar jellegét; elemzését a vers vezérszavára, a „szébb”-re építi. „Világos, roppant tömör jelzése a tárgynak és mondanivalónak. Annak, hogy a költemény egésze a szónak alárendelődve azt lesz illusztrálendő és bizonyítandó, hogy a végvárok élete minden másnál szébb — természetesen kiterjesztett értelemben, amelyben az esztétikai szépen kívül a legnagyobb morális értékek is bennefoglaltnak.” (ItK 1972. 641. — Kiemelés: M. V. L.) Azaz: a mű közvetlenül feldolgozott anyaga erkölcsi jellegű is. „És csak ebből a szemszögből látszik a költőileg megformált természet »szépnek»; pontosabban: a valóság esztétikai visszatükröződésének. Ennek azonban nyilvánvalóan nem maga a természet a tárgya, ... hanem a természet azzal a társadalommal folytatott anyagcseréjében, amelynek épp ilyen hősköi a heroikus képviselői.” Lukács György idézett sorai — és ez nem véletlen — az epika és a dráma természet-ábrázolásáról szólnak (*Az esztétikum sajátossága*, II. 596.). Nem véletlen, mert az *In laudem confinium* dráma a javából, ezért foglalhatja magában a legnagyobb morális értékeket. Olyannyira elűt a Balassi-oeuvre természetábrázolásának karakterétől is, hogy ez a különbözősége szinte párhát ritkítja egész költészetünkben. Nem hiszszük, hogy Janus Pannonius költészetével kapcsolatban a kutatás kimondta volna a végső szót a tekintetben, hogy miként jelennek meg nála a természet iránti érzék lírában ábrázolt jelenségformái. Bizonyos, hogy a magyar költészetben elsőnek ábrázolja úgy a magyar tájat, hogy az egyéni; hogy az az ő szuverén versvilágába úgy épül be, ahogyan más, eltérő élethelyzetben levő embernél elképzelhetetlen; azaz úgy, hogy a vershelyzet és a reá adott költői válasz együttesében „csak a bensőség legdöntőbb ténye-

zői válnak érzékelhetővé” (Lukács i. m. II. 592.). Ebben mindenképpen megelőzte Balassit, s ebben mindenképpen ő a példaadó. Egészen más valóságanyag merőben más visszatükrözése eredményezte aztán azt a tájszemléletet, amelyben — Julow rendkívül találó megfogalmazása szerint — „a legnagyobb morális értékek is bennefoglaltnak”.

Izgalmas dolog egy ilyen kötetet végiglapozva megfigyelni, vajon milyen konfrontációba bonyolódott a szerző, egy-egy újabb adata, hipotézise milyen fogadtatásra talált, s kinek van igaza *most*, amikor egy lezárt, kiteljesedett életmű dokumentumait olvashatjuk. Meglepetéssel tapasztaljuk, hogy Eckhardt — Balassi kapcsán legalábbis — nem bonyolódott ilyenekbe! Egyetlen egyszer rótt meg valakit nagyon keményen (1932-ben Sáfrány Istvánt), egyszer polemizált makacsul (Iványi Bélával, 1954-ben), s végül egyetlen indulatosabb hangú kis szóváltása akad tudospályája legvégén (Áfra Jánossal, 1968-ban). Itt jegyezzük meg, hogy ez aprócska szóváltás adatai a kötet végén levő bibliográfiából hiányoznak. Tehát: Áfra János: *Balassi Bálint szívalmazó szavairól*. ItK 1968, 66—67. és Eckhardt Sándor: *Megjegyzés Balassi szívalmazó szavaihoz*. ItK 1968. 210. Ugyancsak csupán zárójelben említjük meg, hogy mivel úgy látjuk, a szerkesztő Komlovszki Tibor a recenziókat is számba vette, hiányzik összeállításából a Waldapfel József 1937-es ItK-beli tanulmányáról — *Balassi, Credulus és az olasz irodalom* — közölt híradás Eckhardttól: *La Nouvelle Revue de Hongrie*, 1938. I. 351—352.).

E gyűjtemény a régi magyar irodalom minden művelőjének nélkülözhetetlen kézikönyve lett, de egyben kitűnő olvasmány mindazoknak, akik vonzalmat éreznek a reneszánsz líra e rendkívüli feszültségekkel, ellentmondásokkal teli emberi-költői nagysága iránt. A kötet szerencsés szerkesztésű, mert igazolja azt, amit Komlovszki Tibor ír „Szerkesztői jegyzet”-ében: „Eckhardt Balassi-tanulmányai zárt kompozícióba rendeződnek: a pálya indulásától a nagy hatású költői életmű utóéletének a tüzetes rajzáig”. Szerencsésnek tartjuk a kötet élére helyezett, a tájékozatlanabb olvasót is az életmű megismerésére invitáló kis esszét (Eckhardt 1924-ben írta). Mondandókat összegezve: hasznos és szép ez a tanulmánykötet, méltó tisztelgés Eckhardt Sándor tudósi életművére és ez életmű maradandó értékei előtt.

Merényi Varga László